

ლექცია 3.

ბილინგვიზმის დეფინიციები და განხვავებული ინტერპრეტაციები, ბილინგვიზმის გაზომვა

3.1. ბილინგვიზმი: დეფინიციები და განხვავებული ინტერპრეტაციები

უკანასკნელ ხანებში ხშირად ახსენებენ ბილინგვიზმს, თუმცა, მაინც მგონია, რომ საზოგადოებაში ნათელი წარმოდგენა არ არსებობს იმის შესახებ, თუ რას ნიშნავს ეს ტერმინი, რა არის, საზოგადოდ, ბილინგვიზმის არსი.

გაუგებრობები ბილინგვიზმის არსის გააზრებაში კარგ ნიადაგს უქმნის სხვადასხვაგვარი ისტორიისა და ცრურწმენის წარმოშობას. ეს ცრურწმენები ვრცელდება და მითებად იქცევა, ხოლო მათს სიზუსტეს იშვიათად თუ ვინმე უარყოფს. საქმე ის არის, რომ ეს მითები საზიანოა, რადგანაც უმეცრებაზე, აზროვნების შეზღუდულობასა და ცრურწმენებზეა დაფუძნებული.

- ყველაზე გავრცელებული მითი ასეთი შინაარსისაა: ორ ენაზე სწავლა ვნებს ბავშვის ფსიქიკას და მისი ცოდნის დონეს აქვეითებს. ამ მოსაზრებას არა მხოლოდ არაპროფესიონალები გამოთქვამენ, არამედ მრავალი მეცნიერი ევროპასა და ამერიკაშიც კი. მათ თავის დროზე ინტელექტის მაჩვენებლები შეადარეს მონოლინგვურ და ბილინგვურ ბავშვებს შორის და დაადგინეს, რომ ბილინგვურ ბავშვებს ინტელექტის მაჩვენებლები უფრო დაბალი აქვთ. გაკეთდა დასკვნა, რომ სწორედ ბილინგვური განათლების ბრალია ინტელექტის დაბალი მაჩვენებლები - სწორედ ასეთია შედეგი. თუმცა თანამედროვე სამყაროს მთავარი მახასიათებელი გლობალური კავშირების გაფართოებაა, ამიტომ წმინდად მონოლინგვური საზოგადოება თვითიზოლაციისთვისაა განწირული, რაც თვითგანადგურების ტოლფასია. სრულიად მონოლინგვური საზოგადოების პოვნა თითქმის შეუძლებელიც არის - განვითარებულ ან ცივილიზებულ ქვეყნებში მაინც. ამიტომ დღეს ბილინგვიზმის შესწავლას მეტი ყურადღება ეთმობა; შესაბამისად, თანამედროვე კვლევების სიზუსტე უფრო მაღალია. კვლევებში გათვალისწინებულია ასევე ფსიქოლინგვისტური და სოციოლინგვისტური ფაქტორები, მიღებულია მონაცემები, რომლებიც სწორედ წინამდებარე მოსაზრებების საპირისპიროს ადასტურებს. მრავალი სპეციფიკური დავალების შესრულებისას (მაგალითად, ლინგვისტურ თამაშებში), ბილინგვალი (ორენოვანი

/ მრავალენოვანი) ბავშვები საგრძნობლად უკეთეს შედეგებს გვიჩვენებენ, ხოლო ინტელექტუალური თვალსაზრისით, დანარჩენი სხვაობები ბილინგვურსა და მონოლინგვურებს შორის უმნიშვნელოა.

- მეორე მითი არის წარმოდგენა, რომ ბავშვი, პირველ რიგში, ერთ ენას უნდა დაეუფლოს კარგად და მხოლოდ შემდეგ ხდება შესაძლებელი მისთვის მეორე ენის სწავლების დაწყება. ეს რწმენაც მცდარ დასკვნებზეა დაფუძნებული, რაც არაკეთილსინდისიერად ჩატარებული კვლევების შედეგია. ახალი პედაგოგიკის ფსიქოლოგიამ დაამტკიცა, რომ ბავშვები, რომლებიც პოზიტიურ, მოსიყვარულე და მორალური მხარდაჭერით სავსე გარემოში სწავლობენ, როგორც თეორიულად, ასევე პრაქტიკულად, ორ ენასაც თავისუფლად ითვისებენ ერთდროულად. სწავლის დამაბული და უარყოფითი გარემოს პირობებში, რასაც ხშირად მოუწესრიგებელი სოციალური ფონი ახლავს თან, შესაძლებელია მეტყველების განვითარების პრობლემები წარმოიშვას. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ ასეთი შემთხვევები შეიმჩნევა მაშინაც, როცა სწავლება მხოლოდ ერთ ენაზე მიმდინარეობს.
- ასევე, გავრცელებულია მცდარი წარმოდგენა, რომ ბავშვი, რომელიც ორ ენას ერთდროულად დაეუფლა, ვერც ერთ მათგანს ვერ გაითავისებს. ეს წარმოდგენა დაკავშირებულია ეგრეთ წოდებულ თვითიდენტიფიკაციის დაკარგვის საფრთხეებთან. ჩვეულებრივ, მშობლები შიშობენ, რომ მათი ბილინგვალი ბავშვებისთვის საკუთარი მშობლები უცხოები გახდებიან, გაუუცხოვდებიან მათ, ასევე, მათ შორის ემოციური და ფსიქოლოგიური ბზარები გაჩნდება. ასეთ შიშს უმეტესწილად გამოთქვამენ მშობლები, რომლებიც თავად მონოლინგვალეები არიან; ხოლო ის მშობლები, რომელნიც თვითონაც ბილინგვალეები არიან - ძალიან იშვიათად. ზრდასრული ადამიანები, რომელთაც თვითონ აქვთ მიღებული ბილინგვური განათლება, არ გამოთქვამენ პრეტენზიას იმის შესახებ, რომ ვერ ახერხებენ საკუთარი თავის იდენტიფიცირებას რომელიმე კონკრეტულ ეთნიკურ ჯგუფთან ან ენასთან. დადასტურებულია, რომ ბავშვები გრძნობენ, თუ როგორ იღებს მათ ორივე კულტურა და ორივესთან შესანიშნავად ახერხებენ იდენტიფიცირებას... სირთულეები მხოლოდ მაშინ წარმოშობა, თუ შესაბამისი ორი კულტურა ერთმანეთში კონფლიქტის მდგომარეობაში იმყოფება. ამის გამო ინდივიდმა, რომელიც ერთმანეთის მოძულე ორივე კულტურასთან ახდენს საკუთარი თავის იდენტიფიკაციას, შესაძლებელია, როგორც ერთიდან, ასევე მეორედან, ნაწილობრივ გარიყულად იგრძნოს თავი. ეს ჭეშმარიტება არანაირად არ უკავშირდება ბილინგვიზმის

საკითხს, არამედ შესაბამის კულტურებში ტოლერანტობის არსებობის უკმარისობაზე მიანიშნებს.

- სკეპტიკოსები მიიჩნევენ, რომ ბილინგვალებს მუდმივად ექმნებათ საჭიროება, თავიანთი ფიქრების ერთი ენიდან (ნაკლებად ათვისებული) მეორე ენაში (უკეთ დაუფლებული) `გადაიტანონ`. კვლევები კი სრულიად საპირისპიროს ადასტურებს, რომ ბილინგვური ინდივიდების უმეტესი წილი ერთნაირად კარგად ფიქრობს ორივე ენაზე. ამიტომ ფსიქოლინგვისტები ფიქრის დონეზე თარგმნის მექანიზმზე ბილინგვიზმთან კონტექსტში არ საუბრობენ.
- ბილინგვალები გაორებული პიროვნებები არიან - ასე გვაშინებენ ბილინგვური განათლების მოწინააღმდეგეები. ერთიდან მეორე ენაზე და კულ-ტურაზე სრული გადართვა, შესაძლებელია, გამოიხატოს გარკვეული გარეგნული ნიშნებით: ქცევა, შესტიკულაცია, აქცენტი, ხმის ტონალობა და ა. შ. ამის გამო შეიძლება გვეჩვენოს, რომ პიროვნების გაორებას ან რაიმე სხვა ავადმყოფურ გამოვლინებას აქვს ადგილი. სინამდვილეში ეს გამოხატულებები მხოლოდ იმას ადასტურებს, რომ ორივე კულტურის ათვისება ყოველმხრივ ორგანულად მიმდინარეობს. ეს მიუთითებს არა ავადმყოფურ პროცესებზე, არა-მედ პირიქით - ორივე ენაში ძლიერ ფსიქიკურ და ფსიქოლოგიურ მდგრადობასა და სიცოცხლისუნარ-იანობაზე.
- ბევრი მიიჩნევს, რომ ორენოვნება (/ მრავალენოვნება) კარგია, მაგრამ - გამოწვევა-კლიია. ადამიანები, ჩვეულებრივ, მონო-ლინგვალები არიან, ეს ნორმალურია. სინამდვილეში ამ ჭეშმარიტების სიზუსტე მთელი მსოფლიოს მასშტაბით მოსახლეობის ენობრივი კომპეტენციების შეფასების საფუძველზე უნდა დამტკიცდეს. ამის გა-რეშე მონოლინგვიზმის `ნორმალური` მახასია-ათებლების მტკიცება შეუძლებელია. სრულიად შეს-აძლებელია, რომ, განსაკუთრებით თანამედროვე სამყაროში, ადამიანების უმეტესი ნაწილი ფლობს ერთ (მშობლიურ) ენაზე მეტ ენას. ნებისმიერ შემ-თხვევაში, კავშირების ზრდასთან და იზოლაციის შესაძლებლობების შემცირებასთან ერთად, მონო-ლინგვიზმს მსოფლიოში მომავალი არ აქვს.

ადამიანების უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ ბილინგვალთა პიროვნება, რომელსაც ორ ენაზე შეუძლია ლაპარაკი. თუმცა, იმის განსაზღვრა, თუ ვინ არის ბილინგვალი და ვინ არა, გაცილებით უფრო რთულია, ვიდრე შეიძლება თავიდან მოგვეჩვენოს. ბილინგვიზმის დეფინირება შესაძლებელია წარმომავლობის, კომპერენტურობის, ფუნქციებისა და

იდენტიფიკაციის კრიტერიუმებზე დაყრდნობით. უმეტესწილად დეფინიციისთვის მთავარ კრიტერიუმად გამოიყენება ორენოვანი პიროვნების ლინგვისტიკური კომპეტენციები.

ბილინგვიზმის დეფინიციები:

`... ბილინგვიზმი - ორი ან მეტი ენის მშობლიური ენის დონეზე ფლობა.~

`... აქტიური, ორი ან მეტი ენის სრულიად ერთნაირ დონეზე ფლობა.~

`... სრულიად სხვადასხვა ორი ენის ცოდნა ლინგვისტურ პროცესებში ერთმანეთის ხელის შეშლის გარეშე.~

`... მიღებულია მოსაზრება, რომ ბილინგვიზმი იწყება მაშინ, როცა ერთი ენის მომხმარებელს დასრულებული და შინაარსის თვალსაზრისით სრულყოფილი აზრის გამოთქმა შეუძლია მეორე ენაზე.~

`ორი ენის ალტერნატიული გამოყენების გამოცდილებას შეიძლება ვუწოდოთ ბილინგვიზმი და ამ პრაქტიკის მომხმარებელს - ბილინგვალი.~

`ამიტომ ბილინგვიზმად უნდა ჩაითვალოს ორი ან მეტი ენის ალტერნატიული გამოყენება, თუ ამას ერთი ინდივიდი აკეთებს.~

ბილინგვალია ადამიანი, რომელიც, სიტუაციათა უმრავლესობაში, კომუნიკაციის საშუალებად თავისუფლად იყენებს ორ ენას და, საჭიროების შემთხვევაში, შეუძლია ერთიდან მეორე ენაზე გადასვლა”.

`ბილინგვალად შეიძლება ჩაითვალოს ბავშვი, რომელსაც თავის მიერ შემოფარგლულ ენობრივ და სოციალურ გარემოში ესმის ყველაფერი და აგებინებს ყველაფერს (ასაკისა და სიტუაციის შესაბამისად, რომელშიც იგი იმყოფება).~

~მოსაუბრე არ უნდა გამოირჩეოდეს საზოგადოებისგან, რომელშიც მეორე ენას ხმარობს, სხვებმა იგი მშობლიურ ენაზე მოლაპარაკედ უნდა აღიქვან.~

`ნამდვილი ბილინგვალია პიროვნება, რომელსაც ორი სხვადასხვა, ენობრივად დაახლოებით ერთნაირი, სოციალური და კულტურული დონის მქონე ჯგუფი, თავისიანად მიიჩნევს.~

თავად ტერმინიდან გამომდინარე, ნათელია, რომ ბილინგვიზმი მარტივად ორ ენასთან დაკავშირებულ საკითხებს გულისხმობს. თუმცა, ამ თავის მიზანია, თვალნათელი გახადოს, რომ ორის ენის ფლობა არც ისე ადვილია. მაგალითად, არის ადამიანი ბილინგვალი თუ ერთ ენაზე გამართულად საუბრობს, ხოლო მეორე ენაში ნაკლები კომპეტენცია გააჩნია? ან ბილინგვალია ადამიანი, რომელიც ძალიან იშვიათად ან საერთოდ არ იყენებს, რომელიმე ენას, რომელსაც ის ფლობს? მნიშვნელოვანია პასუხი გაეცეს ამ ძირითად შეკითხვებს და

მხოლოდ შემდგომ მოხდეს სხვა საკითხების ანალიზი. შესაბამისად, სახელმძღვანელოს პირველი თავი ტერმინთა განმარტებებსა და განსხვავებებს ეხება.

მნიშვნელოვანია გავმიჯნოთ ბილინგვიზმი / მულტილინგვიზმი, როგორც ინდივიდუალური და როგორც ჯგუფური ან სოციალური ფენომენი. მაგალითად, იმის დასადგენად, რამდენად ახდენს ბილინგვიზმი გავლენას ადამიანის აზროვნებაზე, საჭიროა ერთენოვანი, ორენოვანი და მრავალენოვანი ინდივიდების კვლევა. სოციოლოგია, სოციოლინგვისტიკა, პოლიტოლოგია, გეოგრაფია, განათლებისა და სოციალური ფსიქოლოგია განიხილავს ბილინგვიზმს, როგორც სოციალურ ფენომენს. ბილინგვალები და მულტილინგვალები ხშირად გვხვდებიან სხვადასხვა ჯგუფში. ეს ჯგუფები, შესაძლებელია, კომპაქტურად იყვნენ განსახლებულნი (მაგალითად, ბასკები ესპანეთში) ან გაფანტულნი იყვნენ გარკვეულ ტერიტორიაზე (მაგალითად, ჩინელები ამერიკაში). ზემოთ ჩამოთვლილი სამეცნიერო დისციპლინები ბილინგვიზმს სწავლობენ, როგორც საზოგადოებრივ ფენომენს; მაგალითად, სოციოლინგვისტები სწავლობენ, როგორ იცვლება ბილინგვური ჯგუფების ლექსიკა დროთა განმავლობაში, გეოგრაფები სწავლობენ ბილინგვური ჯგუფების განსახლებას ქვეყნის ტერიტორიაზე, განათლების პოლიტიკის სპეციალისტები სწავლობენ ბილინგვიზმს, როგორც უმცირესობათა საგანმანათლებლო პოლიტიკის ასპექტს.

ინდივიდუალური და ჯგუფური ბილინგვიზმის (და მულტილინგვიზმის) გასამიჯნად იხმარება ტერმინები ინდივიდუალური ბილინგვიზმი და საზოგადოებრივი ბილინგვიზმი. ინდივიდუალურ და ჯგუფურ ბილინგვიზმს შორის მნიშვნელოვანი კავშირი არსებობს, მაგალითად, ამა თუ იმ ენისადმი ინდივიდუალურმა დამოკიდებულებამ შეიძლება უზრუნველყოს ენის შენარჩუნება ან პირიქით – გაქრობა. სახელმძღვანელოს ამ თავში უფრო დეტალურად განიხილება ინდივიდუალური ბილინგვიზმის მახასიათებლები, ხოლო მესამე და მეოთხე თავებში წარმოდგენილია საზოგადოებრივი ბილინგვიზმის და მულტილინგვიზმის მნიშვნელოვანი ასპექტები, რათა ინდივიდუალურ და საზოგადოებრივ ბილინგვიზმს შორის განსხვავება უფრო თვალსაჩინო გავხადოთ.

არსებობს არაერთი მაგალითი, როცა ადამიანმა იცის ორი ენა, თუმცა იყენებს მხოლოდ ერთს; ან იყენებს ყოველდღიურ ცხოვრებაში ორ ენას, თუმცა ერთ-ერთ ენაში შესაძლოა გააჩნდეს შეზღუდული ენობრივი კომპეტენცია. უფრო მეტიც, შეიძლება ადამიანისთვის სასაუბრო ენა იყოს ერთი, ხოლო კითხვისა და წერისთვის იყენებდეს მეორე ენას. შესაბამისად, როდესაც ვსაუბრობთ ენაზე, მნიშვნელოვანია გავმიჯნოთ ენის ფლობის უნარი და ენის გამოყენება.

ინდივიდუალური ბილინგვიზმი

ენისა და კონტექსტის გამიჯვნა შეუძლებელია; შესაბამისად, ენობრივი კომპეტენციისადმი წმინდა ფსიქოლოგიური და ლინგვისტური მიდგომები არ არის საკმარისია. კომუნიკაცია მოიცავს როგორც ენის სტრუქტურას (ლექსიკა, გრამატიკა) აგრეთვე სიტუაციასაც (ვინ, ვის, სად, რა გარემოებებში ესაუბრება). პიროვნებას შესაძლებელია ჰქონდეს შეზღუდული ენობრივი კომპეტენციები მაგრამ ახერხებდეს წარმატებულ კომუნიკაციას გარკვეულ სიტუაციებში. ამასთანავე, ინდივიდი შესაძლებელია ფლობდეს ენას, მაგრამ ვერ ახერხებდეს წარმატებულ კომუნიკაციას დაბალი სოციალური ინტერაქციის უნარების გამო. ბილინგვიზმის გასაანალიზებლად მნიშვნელოვანია ის სოციალური გარემო, სადაც ეს ორი ენა გამოიყენება.

ინდივიდის მიერ ორი ენის გამოყენებას ფუნქციური ბილინგვიზმი ეწოდა. ფუნქციურმა ბილინგვიზმმა დაასრულა გაუთავებელი კამათი ენის ფლობის შესახებ, რომელიც ემყარებოდა სკოლაში აკადემიურ მიღწევებს და საკითხი გადაიტანა ყოველდღიურ ურთიერთობებში ორი ენის გამოყენების კონტექსტში. ფუნქციური ბილინგვიზმი განიხილავს, ბილინგვალები ინდივიდუალურად როდის, სად და ვისთან იყენებენ ორ სხვადასხვა ენას (ფიშმანი, 1965).

მნიშვნელოვანია, გაიმიჯნოს ფუნქციური ბილინგვიზმი და ენობრივი ფონი (ბეიკერი და ჰინდე 1984, ბეიკერი 1985). ენობრივი ფონი უფრო ფართო ცნებაა და გულისხმობს როგორც მონაწილეობით, აგრეთვე პასიურ ენობრივ გამოცდილებას. პასიური ენობრივი ფონის კლასიკური შეკითხვაა: „რომელ ენაზე საუბრობენ შენი მშობლები შენი თანდასწრებით“. ფუნქციური ბილინგვიზმი კი უფრო ვიწრო ცნებაა და გულისხმობს მხოლოდ მონაწილეობით ენობრივ გამოცდილებას. ფუნქციური ბილინგვიზმი მოითხოვს ხუთი საკითხის შესწავლას:

- 1) ვინ არის სუბიექტი? (ანუ ვინ საუბრობს?)
- 2) ვინ არის ობიექტი (ანუ ვინ ისმენს?);
- 3) რა სიტუაციაა? (მაგალითად - ქარხანაში, საკლასო ოთახში, მეჩეთში);
- 4) რა არის საუბრის თემა (მაგალითად - სპორტი, სამსახური, საჭმელი);
- 5) რა მიზნით? რისთვის?

მინიმალური და მაქსიმალური ბილინგვიზმი

როგორც უკვე თვალსაჩინო გახდა, საკმაოდ რთულია განსაზღვრო, ვინ შეიძლება ჩაითვალოს ბილინგვალად, შესაბამისად, ბლუმფილდის (1993) ბილინგვიზმის კლასიკური განმარტება – „ორი ან მეტი ენის მშობლიური ენასავით ფლობა“ – საკმაოდ რადიკალური და მაქსიმალისტურია. აღნიშნულ განმარტებაში საკამათოა, თუ რას ნიშნავს ენის ფლობა და ხშირად საკამათოა, რომელი შეიძლება ჩაითვალოს საკუთრივ მშობლიურ ენად. მეორე უკიდურესობას წარმოადგენს ტერმინი ახლადშობილი / ჩანასახოვანი ბილინგვალი – ბილინგვიზმის მინიმალისტური განმარტება, რომელიც დიებოლდს ეკუთვნის (1964). აღნიშნული განმარტების მიხედვით, ბილინგვალად შეიძლება ჩაითვალოს ნებისმიერი ადამიანი, ვინც ახერხებს მეორე ენაზეც გარკვეული ფრაზების წარმოთქმას: მაგალითად, ტურისტები, რომლებმაც იციან რამდენიმე ფრაზა; ან ბიზნესმენები, რომლებმაც იციან ეტიკეტით განსაზღვრული მისალმებისა და დამშვიდობების ფორმები.

ბილინგვალთა დაჯგუფება დამოკიდებულია კატეგორიზაციის მიზანზე. მაგალითად, სხვადასხვა მთავრობამ შეიძლება გაზარდოს ბილინგვალთა რაოდენობა (უელსი და ირლანდია) და აღნიშნული სჭირდებოდეს უმცირესობათა დაცვის მიმართულებით საკუთარი ენობრივი პოლიტიკის გასამართლებლად; ანდა პირიქით – შეამციროს ბილინგვალთა რაოდენობა, რათა გაამართლოს ენობრივი პოლიტიკის ასიმილაციონისტური მიდგომა (ინგლისი).

საინტერესოა, არსებობს თუ არა შუალედი ბილინგვიზმის მაქსიმალურ და მინიმალურ განმარტებებს შორის. ერთ-ერთი ალტერნატივაა, რომ ბილინგვალის დახასიათებისას გავცდეთ ბილინგვიზმის მრავალმხრივ ლანდშაფტს და ბილინგვიზმი განვიხილოთ მარტივად, ორი ენის პრაქტიკული გამოყენების კონტექსტში. ბილინგვალების კატეგორიზაციაზე შევჩერდებით მოგვიანებით ამ თავში, მანამდე კი მნიშვნელოვანია ენობრივ უნარებს შორის საზღვრებისა და სხვაობების კარგად გაანალიზება.

დაბალანსებული ბილინგვალები

ბილინგვიზმის შესახებ არსებულ ლიტერატურაში წარმოჩენილია ბილინგვალების ჯგუფი, რომლებიც კარგად ფლობენ ორივე ენას. ამ ტიპის ბილინგვალებს ხშირად „თანაბარლინგვალებს“ ან „ამბილინგვალებს“ უწოდებენ, თუმცა, ყველაზე ფართოდ გავრცელებული ტერმინი დაბალანსებული ბილინგვალია. დაბალანსებული ბილინგვიზმი მნიშვნელოვანია, როცა განვიხილავთ ბილინგვიზმისა და კოგნიტური განვითარების საკითხებს. აღნიშნული საკითხი ფართოდ იქნება წარმოდგენილი და განხილული სახელმძღვანელოს მერვე თავში.

დაბალანსებული ბილინგვიზმი ხშირად გაიდვალისებულია, თუმცა ფიშმანი (1971) მიუთითებს, რომ ძალიან იშვიათია, როცა ინდივიდი თანაბრად კომპეტენტურია ორ ენაში, ნებისმიერ სიტუაციაში. ბილინგვალთა უმეტესობა იყენებს ერთ ენას სამსახურში, ხოლო მეორე ენას სახლში ან თემის წევრებთან კომუნიკაციის დროს.

აღსანიშნავია კიდევ ერთი გარემოება, რაც უკავშირდება დაბალანსებულ ბილინგვიზმს. ბალანსი შესაძლებელია არსებობდეს იმ დროსაც, როცა ინდივიდს ორივე ენაში თანაბრად დაბალი ენობრივი კომპეტენცია გააჩნია. თუმცა, დაბალანსებული ბილინგვიზმი ყოველთვის ასოცირდებოდა ორი ენის კარგად ფლობასთან. ბავშვი, რომელსაც შეუძლია სწავლა ორ ენაზე, აღიქმება, როგორც დაბალანსებული ბილინგვალი.

მიუხედავად იმისა, რომ დაბალანსებული ბილინგვიზმის ცნებას გააჩნია ლიმიტები როგორც განმარტების, ასევე გაზომვის თვალსაზრისით, ამ ტერმინმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ბილინგვიზმის კვლევასა და განხილვაში, რამეთუ წამოწია დაბალანსებულ ბილინგვალებს შორის შედარების საკითხი. ანუ ძალიან ბევრი საინტერესო საკითხია, მაგალითად, რა შეიძლება ჩაითვალოს ენის ნორმალურად ფლობად, ენის სრულყოფილად ფლობად, ენობრივ კომპეტენციად; მნიშვნელოვანია ვისთან ხდება შედარება: მონოლინგვალთან თუ ბილინგვალთან, შეიძლება შევადაროთ ინგლისურის, როგორც მეორე ენის შემსწავლელი ინგლისური ენის მცოდნეს, რომელმაც მხოლოდ ერთი ენა იცის და მისთვის ინგლისური ენა მშობლიურია, თუ შედარება უნდა მოხდეს დაბალანსებულ ბილინგვალებს შორის.

დაბალანსებული ბილინგვიზმის ცნება განავითარეს კუკმა (1992, 2002) და გროსიენმა (195, 1994, 2001) და შემოიტანეს ბილინგვიზმის მონოლინგვური და ერთიანი ხედვების ცნებები. ბილინგვიზმის მონოლინგვური ხედვა ბილინგვალს განიხილავს, როგორც ორ მონოლინგვალს ერთ ინდივიდში გაერთიანებულს, ხოლო ბილინგვიზმის ერთიანი ხედვა, ამტკიცებს, რომ ბილინგვალი არ არის ორი მონოლინგვალის გაერთიანება, არამედ ეს არის ერთი ინდივიდი, რომელსაც გააჩნია ერთი უნიკალური ლინგვისტური პროფილი.

ბილინგვიზმის მონოლინგვური ხედვა

ბევრ განმანათლებელს, მასწავლებელს, ადმინისტრატორს, პოლიტიკოსსა თუ მკვლევარს მიაჩნა, რომ ბილინგვალი უნდა იყოს ერთ ინდივიდში გაერთიანებული ორი მონოლინგვალი. მაგალითად, თუ ბილინგვალისთვის ინგლისური მეორე ენაა, მისი ინგლისურ ენაში კომპეტენციები ხშირად შედარებულია ინდივიდებთან, ვისთვისაც ინგლისური მშობლიურია (მაგალითად, ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და გაერთიანებულ სამეფოში). აღნიშნული ბილინგვიზმის მონოლინგვურ ხედვას წარმოადგენს და არამართებულია, რადგან ბილინგვალები სხვადასხვა ენას სხვადასხვა კონტექსტში იყენებენ; შესაბამისად, ბილინგვალებს ენობრივი კომპეტენციები თითოეულ ენაში სხვადასხვა კონტექსტში შეიძლება ჰქონდეთ განვითარებული.

მონოლინგვური ხედვის მიხედვით, ბილინგვალისგან მოითხოვენ, ორივე ენაში მოეპოვებოდეს ისეთივე ენობრივი კომპეტენცია, როგორც მონოლინგვალებს გააჩნიათ თავიანთ მშობლიურ ენაში და თუ ბილინგვალის ენობრივი კომპეტენცია დაბალია რომელიმე ენაში, ხდება მათი, როგორც „ჩამორჩენილების“ კლასიფიცირება. მაგალითად,

ამერიკის შეერთებულ შტატებში ინგლისურის, როგორც მეორე ენის, შემსწავლელებს ფედერალურ დონეზე ინგლისური ენის შეზღუდულად მცოდნეს უწოდებენ, ანალოგიურად, ჩრდილოეთ ევროპაში მეორე ენის შემსწავლელებს ხშირად „სემილინგვალეზად“ მოიხსენიებენ.

ამასთანავე, აფრიკასა და ინდოეთში, აგრეთვე სკანდინავიისა და აზიის ზოგიერთ სახელმწიფოში ბილინგვიზმი აღიქმება, როგორც ნორმა, თუმცა, ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და ბრიტანეთში მონოლინგვური მსოფლმხედველობა დომინირებს (ბრუტ-გრიფლერი და ვარგჰესე, 2004). მსოფლიოს მოსახლეობის ნახევრიდან 2/3-მდე მეტ-ნაკლებად ბილინგვალია.

ბრიგიტა შილინა,

როგორ გვესმის ბილინგვიზმი: მითები და სინამდვილე,

კრებულიდან: „ბილინგვური განათლება;

სამაგიდო წიგნი მასწავლებლებისათვის“ - სამოქალაქო

ინტეგრაციისა და ეროვნებათშორისი ურთიერთობების ცენტრის

ქართულენოვანი გამოცემა (2009); გვ 7-24;

კოლინ ბეიკერი, ბილინგვიზმი და ბილინგვური განათლების

საფუძვლები (2006), სამოქალაქო ინტეგრაციისა და

ეროვნებათშორისი ურთიერთობების ცენტრის

ქართული თარგმანი; 2010, თავი 1.

3.2. ბილინგვიზმის გაზომვა

შესავალი

ბილინგვალეზის კატეგორიზაციის პრობლემა უფრო აქტუალური ხდება, როცა ვახდენთ ბილინგვიზმის გაზომვასა და შემდგომ კატეგორიზაციას. ბილინგვიზმში ინდივიდუალური სხვაობების კლასიფიკაცია ბუნებრივი პროცესია, თუმცა, ამავე დროს, გამარტივებული კლასიფიკაცია ჩქმალავს საკითხის კომპლექსურობას. მსგავსებების მიხედვით კლასიფიკაციისას ხშირად იკარგება ინდივიდუალური სხვაობები. ბილინგვალეზის გაზომვის მცდელობა მსგავსებების და მახასიათებლების იდენტიფიცირებას ემსახურება.

ბილინგვიზმის გაზომვის მიზანი

ბილინგვიზმის გაზომვა შესაძლებელია სხვადასხვა მიზნით განხორციელდეს. ქვემოთ განვიხილავთ ბილინგვალების გაზომვის რამდენიმე მიზანს და ამ მიზნებს შორის არსებულ თანხვედრის წერტილებს.

გადანაწილება

ბილინგვალების გაზომვის მაგალითია მოსახლეობის აღწერისას მოთხოვნილი ინფორმაცია ორი ენის გამოყენების უნარის თაობაზე (მაგალითად აშშ, კანადა, ირლანდია, ისრაელი). აღნიშნული მონაცემი მკვლევარს აძლევს ინფორმაციას ბილინგვალების რაოდენობისა და (გადანაწილების) შესახებ კონკრეტულ გეოგრაფიულ არეალში. მაგალითად ლონდონში ჩატარებულმა 850 000 მოსწავლის კვლევამ დაადგინა 300-ზე მეტ სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე მოსწავლე სწავლობდა ამ სკოლებში (ბეიკერი და ევერსლი, 2000). ამ მონაცემებზე დაყრდნობით, შესაძლებელია, მაგალითად, გეოგრაფიული რუკის შედგენა ამა თუ იმ ქვეყანაში თუ რეგიონში უმცირესობათა ჯგუფების განსახლებისა და მათი პროპორციების შესახებ (უილიამსი, 2004). მაგალითად, იხილეთ ეთნოლოგიური ვებ-გვერდი: [ჰტტპ://www.ethnologue.com](http://www.ethnologue.com)

სელექცია / შერჩევა

ბილინგვალები შეიძლება გამოვყოთ, როგორ ცალკე ჯგუფი სელექციის მიზნით. მაგალითად, შესაძლებელია, სკოლას სურდეს ბავშვების დაჯგუფება კლასებში ორი ენის ფლობისა და მათი ენობრივი ფონის შესაბამისად. ბილინგვალები შეიძლება შევარჩიოთ სპეციალური საჭიროებების მქონე მოსწავლეების კლასისთვის (იხილეთ მე-15 თავი). ანალოგიურად, სამეცნიერო კვლევის მიზნისთვის შესაძლებელია საჭირო გახდეს კვლევაში მონაწილეთა ორ ან 3 ჯგუფად დაყოფა (მაგალითად, დაბალანსებული ბილინგვალები, ნაწილობრივი ბილინგვალები და მონოლინგვალები).

ტერმინოლოგია

ბილინგვიზმისა და ბილინგვური განათლების განხილვისას არაერთი ტერმინი გხვდება, მაგალითად ენობრივი უნარი (language ability), ენობრივი კომპეტენცია (ლანგუაჯე ცომპეტენცე), ენობრივი მიღწევები (language achievement), ენობრივი უნარ-ჩვევები (language skills), ენობრივი პერფორმანსი (language performace), ენის მაღალკვალიფიციური ფლობა (language proficiency). სხვადასხვა ავტორი და სხვადასხვა მკვლევარი ამ ტერმინებს საკუთარ

განმარტებებს აძლევს, რადგან არ არსებობს ამ ტერმინთა სტანდარტიზებული განმარტებები.

ბილინგვიზმის ზოგიერთი განზომილება

ბილინგვური და მულტილინგვური განათლება შეიძლება განვიხილოთ ურთიერთგადამკვეთი და ურთიერდაკავშირებული ტერმინებით:

(1) ენობრივი უნარი – ზოგიერთ ბილინგვალს განვითარებული აქვს წერისა და ლაპარაკის უნარი (პროდუცირება), ხოლო ზოგიერთი არის ენის პასიური მცოდნე და მხოლოდ კითხვისა და მოსმენის უნარები აქვთ განვითარებული. ბილინგვალების ნაწილს ერთ ენაში სხვა უნარები აქვთ, მეორეში – სხვა. ანუ უნარები არის ენის ათვისების უწყვეტობა (ვალდესი და მისი კოლეგები, 2003), რომლის განვითარების დონე და დომინირების ხარისხი განსხვავდება თითოეულ ინდივიდში;

(2) გამოყენება – სიტუაციები, სადაც თითოეული ენა გამოიყენება განსხვავებულად (მაგალითად, ოჯახში, სკოლაში, ქუჩაში, ტელეფონზე, ტელევიზიით). ინდივიდები სხვადასხვა კონტექსტში სხვადასხვა ენას იყენებენ;

(3) ენობრივი ბალანსი – ენობრივი ბალანსი არის სიტუაცია, რომელიც ძალიან იშვიათია, როცა ბილინგვალები თანაბრად ფლობენ და თანაბრად იყენებენ ორივე ენას;

(4) ასაკი – ბავშვის მიერ დაბადებიდან ორი ენის ათვისებას სინქრონიული ან ჩვილთა ბილინგვიზმი ეწოდება. სამი წლის ასაკიდან ორი ენის ათვისებას თანმიმდევრობით ბილინგვიზმს უწოდებენ. მეხუთე და მეექვსე თავში განიხილება ასაკისა და ბილინგვიზმის მიმართების საკითხები;

(5) განვითარება – დამწყები ბილინგვალები ერთ ენას სრულყოფილად ფლობენ, ხოლო მეორე ენის ათვისებას იწყებენ, რასაც საწყისი ან ჩანასახოვანი ბილინგვიზმი ეწოდება. როცა მეორე ენაც უკვე მეტ-ნაკლებად განვითარებულია, ამ პროცესს პარალელური ბილინგვიზმი ეწოდება. თუ მეორე ენის დაუფლების კვალდაკვალ პირველი ენის დავიწყება ხდება – ამას რეცესიული ბილინგვიზმი ეწოდება;

(6) კულტურა – ბილინგვალები ხდებიან მეტ-ნაკლებად მულტიკულტურულები, თუმცა, შესაძლებელია, ინდივიდი იყოს ბილინგვალი და მულტილინგვალი, მაგრამ არ ჰქონდეს მულტიკულტურული კომპეტენციები განვითარებული. ბიკულტურალიზმი გულისხმობს

ენის კულტურის ცოდნას, ორივე კულტურისადმი პოზიტიური დამოკიდებულებების ქონას, ორივე კულტურის ღირებულებების დაფასებას და პატივისცემას, ორივე კულტურის ფარგლებში უპრობლემოდ ფუნქციონირებას და ა.შ.;

(7) კონტექსტი – ბილინგვალეების ნაწილი ცხოვრობს თემში, სადაც ორი ენა ყოველდღიურ ცხოვრებაში გამოიყენება, თუმცა, უმეტესი ნაწილი თემსა და სამეზობლოში მხოლოდ ერთ ენას იყენებს, მეორე ენის გამოყენება შეიძლება შემოიფარგლოს სამსახურში, ტელეფონზე, ელექტრონული ფოსტით და ა.შ (მაგალითად, რუსი ბილინგვალეებისა – ამერიკის შეერთებულ შტატებში). ამასთანავე, ბილინგვიზმს შეიძლება შემამცირებელი კონტექსტი გააჩნდეს, ანუ მეორე ენის შესწავლა ხდებოდეს მშობლიური ენის დათმობის ხარჯზე (მაგალითად, მიგრანტთა უმრავლესობა ამერიკის შეერთებულ შტატებში, თუმცა შეიძლება იყოს ბილინგვიზმის შემმატებელი კონტექსტიც, როცა მეორე ენა ისწავლება ისე რომ მშობლიური ენის დავიწყებაც არ ხდება. ასეთი ბილინგვიზმი ელიტურ ან პრესტიჟულ ბილინგვალეებში გვხვდება ძირითადად;

(8) არჩევითი ბილინგვიზმი გულისხმობს ინდივიდის მიერ შესასწავლი ენის არჩევას; მაგალითად, გაკვეთილზე (ვალდესი და ფიგუერა, 1994; ვალდესი, 2003). არჩევითი ბილინგვალეები ძირითადად უმრავლესობის ეთნიკურ ჯგუფს წარმოადგენენ. გარემოებითი ბილინგვალეები სწავლობენ მეორე ენას, რათა შეძლონ ეფექტურად ფუნქციონირება შექმნილი გარემოებების გამო (მაგალითად, იმიგრანტები). გარემოებითი ბილინგვალეები ყოველთვის არიან საკუთარი მშობლიური ენის დაკარგვის საფრთხის ქვეშ.

კოლინ ბეიკერი, ბილინგვიზმი და ბილინგვური განათლების
საფუძვლები (2006), სამოქალაქო ინტეგრაციისა და
ეროვნებათშორისი ურთიერთობების ცენტრის
ქართული თარგმანი; 2010, თავი 2.